

Op zoek naar zin op zondagmorgen

In de protestantse gemeente van een middelgroot provinciestadje, waar ik als predikant aan verbonden ben, zien we ook de neergang van de kerkelijke betrokkenheid. Het ledental loopt terug en vergrijsst. Met name op zondagmorgen is dat goed zichtbaar. In onze stad zijn zes wijkgemeenten die steeds meer samenwerken. Op bestuurlijk vlak is gekozen voor samenvoegen van wijken. De bedoeling is om tot drie, krachtige, wijkgemeenten te komen.

Parallel aan dit convergentieproces, groeit de behoefte aan meer diversiteit of profilering. Nu we meer samen werken, en vanuit het geheel denken, komt daar ruimte voor. Dat 'we' op zondagmorgen op zes verschillende plekken in de stad, min of meer hetzelfde aanbieden tussen 10.00 en 11.00, wordt als een gemiste kans gezien. Tegelijk is er onder sommige kerkelijk betrokkenen behoefte om zondagsvieringen anders in te vullen, met meer ruimte voor inbreng van de deelnemers. In het team van predikanten wordt daarom besloten om na te denken over alternatieven. Ik bied aan om daarmee aan de slag te gaan. Het lukt om een groepje te vormen, dat na wil denken over mogelijkheden om met een initiatief te komen dat aan deze wensen tegemoet komt. Als doelgroep wordt geformuleerd: mensen die op zoek zijn naar bezieling en inspiratie, zin en verdieping, maar die dit niet (meer) vinden in de reguliere kerkdienst.

Na de nodige voorbereidende en verkennende gesprekken, ontwikkelt zich de volgende opzet. We willen bijeenkomsten organiseren op

zondagmorgen, min of meer onder kerktijd, als een bewust gezochte tegenhanger of alternatief voor een gewone kerkdienst. Tegelijk willen we nadrukkelijk het verschil met de klassieke kerkdienst handhaven. Er wordt geen preek gehouden, er is geen liturgie, geen gebed, zegen of samenzang. Het thema staat centraal, waarbij nadrukkelijk ruimte wordt gemaakt voor eigen inbreng van de deelnemers.

Verder vinden we het belangrijk dat er een cultureel element in de bijeenkomst zit, om te voorkomen dat het te verbaal wordt. De thema's moeten voldoende ruimte bieden voor diverse invalshoeken. Het is belangrijk dat verschillende meningen aan bod komen en dat er niet één boodschap wordt opgedrongen. We besteden de nodige zorg en geld aan een professionele vormgeving van posters en website. Voor ons project ontvangen we subsidie van de classis en uit het stedelijk budget voor missionair werk.

Eén van de wijkgemeenten is bereid om haar kerkgebouw, in het centrum van de stad, voor vijf bijeenkomsten beschikbaar te stellen. Er is discussie of een kerkgebouw geen onnodige drempel opwerpt. Maar dat ons project op deze manier als echt alternatief voor en niet naast de reguliere kerkdienst gepresenteerd kan worden, geeft de doorslag.

Na drie seizoenen heeft zich een redelijk vast format uitgekristalliseerd: het thema staat centraal en is leidend. We zoeken daarbij naar een of meer gasten die een bijdrage kunnen leveren in verband met het thema. Daarnaast zoeken we

naar een interactief moment. Dat bestaat vaak uit gesprek in kleine groepjes, maar kan ook zijn dat deelnemers worden uitgenodigd iets op te schrijven op een wensboom, mee te doen met een klankschaal- of meditatieoefening.

Na een aantal wisselende muzikale bijdragen, hebben we een vaste pianist die zichzelf begeleidt bij een aantal liederen. Soms kan er meegezongen worden. Voor iedere bijeenkomst wordt een tekstboekje gemaakt. Ieder seizoen wordt een lokale kunstenaar uitgenodigd om een vaste bijdrage te verzorgen in verband met het thema. Achtereenvolgens door de stadsdichter, een persfotograaf en een jonge animatiemaker. Bij de meeste bijeenkomsten ben ik als gespreksleider betrokken, maar ik presenteer me als lid van de werkgroep. Tegelijk maken we duidelijk dat het een project van de protestantse gemeente is.

De bijeenkomsten worden goed bezocht (gemiddeld meer dan 100 personen), maar dat aantal fluctueert naar gelang de (televisie)-bekendheid van de gasten. Belangstellenden kunnen zich abonneren op de mailbrief, die voorafgaand aan en aansluitend aan de bijeenkomst wordt verspreid. Ook is informatie op de

website te vinden. Vanwege de verkoop van het huidige kerkgebouw moeten we op zoek naar een andere locatie.

Een paar dilemma's

- Het blijkt lastig om steeds goede interactieve vormen te bedenken. De bijeenkomsten tenderen soms al te makkelijk naar het model: lezing met vragen, en dat willen we juist niet.
- De locatie van een monumentaal kerkgebouw lijkt geen drempel op te werpen. Mensen waarderen het eigen karakter van de kerk en voelen zich welkom (een experiment op de bovenverdieping van een *grand café* pakte niet goed uit). Nu we op zoek gaan naar een nieuw onderkomen, is de vraag of we voor een locatie in het centrum moeten kiezen of toch voor een beschikbaar kerkgebouw, dat enigszins buiten de stadskern ligt.
- We weten niet goed wie de deelnemers zijn. Uiteraard wisselt dat per bijeenkomst, al zijn er een aantal vaste bezoekers. Deels lijken dat kerkleden te zijn, die aangesproken worden door deze vorm. Het is onduidelijk of ons project ook 'buitenstaanders' bereikt. ◀

REACTIE

Wie heeft zin in 'zin-in-zondag'?

Beste predikant,

In zijn boek Introduction to Practical Theology maakt de auteur, Rick Osmer, gebruik van een indeling in vier fasen, die helpen om een bepaald probleem dat zich in een geloofsgemeenschap voordoet, te analyseren. Deze indeling in 'waarnemen-interpreteren-normeren-handelingsadvies' vormt een variant op de aloude drieslag 'zien-oordelen-handelen' van Jozef Cardijn. Het 'zien' wordt bij Osmer in tweeën ▶

geknipt: het gaat zowel om het vinden van een antwoord op de vraag ‘what is going on?’ als om een antwoord op de vraag ‘why is this going on?’. Daarna is pas een (normatief) oordeel mogelijk: ‘what ought to be going on?’ en pas in vierde instantie komt de vraag naar het handelingsadvies aan de orde: ‘how can we respond?’. Deze indeling hanteer ik ook losjes in deze reflectie en ik moet dus allereerst meer weten over wat er gaande is in de zinnige zondagen die je beschrijft.

Leercirkel met verschillende leerstijlen

Wat gebeurt er in jullie zinnige zondagen? Via enig speurwerk kwam ik erachter dat de thema’s variëren: ‘kwetsbaarheid’, ‘pleisterplaats’, ‘geloofwaardig leven’, ‘hartstocht’, ‘engelen’, ‘dromen’... Jullie werkgroep blijkt zeer creatief, ook in de vormgeving van de bijeenkomst. Er wordt gemusiceerd en gezongen, met materiaal gewerkt, naar foto’s gekeken, naar gedichten geluisterd of er worden meningen uitgewisseld aan de hand van kaarten of ervaringsverhalen verteld. Ik begrijp dat jullie vrezen dat het de kant op gaat van ‘een lezing met vragen’, maar ik zie dat helemaal niet gebeuren. Sterker nog, jullie zijn je dat risico zo sterk bewust, dat elk thema telkens vanuit verschillende invalshoeken en met behulp van verschillende ‘werkvormen’ wordt benaderd.

Indachtig de bijna veertig jaar oude leercirkel van Kolb, die leerstijlen als een specifieke voorkeur voor leren onderscheidt, wordt er in jullie bijeenkomsten geleerd door ervaringen, waarbij er tijd en ruimte is om in groepjes dingen uit te proberen (‘doeners’), men kan zich goed inleven in verschillende situaties (‘dromers’), er worden inzichten en voorbeelden gedemonstreerd (‘beslissers’) en er zijn inderdaad uitdagende voordrachten waarin het om de redenering gaat, met mogelijkheden voor het stellen van informatieve of kritische vragen (‘denkers’).

Om aan jullie vrees tegemoet te komen: in deze leercirkel, en in de praktische uitwerkingen die je daarvan op het internet kunt vinden, vind je ook de remedie tegen een eenzijdige vormgeving. Wanneer jullie je afvragen ‘voor wie organiseren wij deze bijeenkomsten?’ en ook ‘hoe motiveren we mensen om te komen?’, is het goed om je van de verschillende leerstijlen bewust te zijn.

Wie komen er?

Dit punt brengt mij echter ook bij iets wat ik in je beschrijving slechts gebrekkig waarneem en wat ik eveneens niet goed zie in de fotoverslagen van de tot nu toe gehouden zondagen: wie komen er? Het lijkt er sterk op dat jullie doelstelling duidelijk is. Jullie willen als werkgroep ‘inspirerende en sprankelende bijeenkomsten’ organiseren en het vinden van een onderwerp kost geen enkele moeite. Ook het format staat inmiddels recht overeind en de organisatie zal daardoor minder energie vergen dan in het begin. Het wordt een invulstructuur en dat is heel verstandig, zoals iedereen die een kerkdienst voorbereidt ook dankbaar gebruik maakt van de orde van dienst als een invulstructuur. Je weet ook de mensen op wie je een beroep kunt doen (kunstenaars, dichters, ervaringsdeskundigen) gemakkelijk te vinden, althans dat lijkt zo.

Maar telkens zie ik jullie in spanning afwachten wie er zal opdagen?. Je schrijft dat het deels ‘kerk-

leden lijken te zijn’ en ik maak daaruit op dat jullie waarschijnlijk bepaalde mensen kennen of herkennen, maar je weet het niet en er klinkt ook enige teleurstelling door in jullie inschatting. Ik hoor jullie impliciet denken: we hebben hier toch een gouden concept in handen voor zowel voormalige kerkgangers als zinzoekers (‘buitenstaanders’ noem je hen) en die moeten er toch – gelet op de rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau – volop zijn, ook als deze categorieën elkaar deels overlappen, maar waar zijn ze dan? ‘This is a time of widespread spiritual quests’ (Wade Clark Roof). Echter, de ene keer, bij een bekende spreker, zijn ze er opeens, maar de volgende keer zijn ze weer afwezig.

Je laatste zin, ‘het is onduidelijk of ons project buitenstaanders bereikt’, intrigeert. Dat lijkt immers een fundamentele vraag voor alle bedrijven, cultuuraanbieders, organisaties die willen groeien: hoe bereik je mensen? Dat is niet alleen dé vraag waarop marketing berust: hoe bereik je mensen met je aanbod? Hoe kun je, geformuleerd met de 4 b’s, mensen bereiken, boeien, binden en behouden? Maar het lijkt ook de klassieke zin in de missionaire bezinning: hoe bereik je de ‘buitenstaanders’? Ik hoor er echter een onderscheid in tussen insiders en outsiders en mijn vraag luidt: is dat onderscheid nog wel zo vruchtbaar? Mensen willen namelijk nog wel ergens toe behoren, maar het is niet zo dat we dat in het verenigingsmodel van de kerk kunnen vatten.

In antwoord op de vraag ‘why is this going on?’ leert sociologisch onderzoek dat de spiritualiteit van zinzoekers en voormalige kerkgangers gekenmerkt wordt door ‘pick and mix’-gedrag en dat geldt dus ook voor hun participatie aan jullie bijeenkomsten. Er is volgens Sutcliffe (2003) sprake van religieuze individualisten, waarbij de keuzes volledig bepaald worden door de eigen behoeften en inzichten. Een participatierol als ‘vaste bezoeker’ of ‘lid’ past daar waarschijnlijk niet meer bij. Wade Clark Roof stelt dat de mate van reflexiviteit hoog is. Continu worden, opnieuw naar eigen behoeften, de mogelijkheden voor het verrijken van de eigen spiritualiteit, ‘gemonitord en geëvalueerd’ (Roof 2000, 55).

Nancy Ammerman wijst er echter op, dat er niet zozeer sprake is van individualisering, maar van subjectivering. Mensen zoeken voor zichzelf naar zin en diepere betekenis, maar zijn daarin wel op zoek naar gemeenschap en gemeenschappelijke ervaringen. Voor geloofsgemeenschappen betekent dit dat zij krachtig zijn als ze een ‘spiritual tribe’ zijn (Ammerman 2014, 302). Ze moeten ruimten en gelegenheden creëren voor gesprek over het alledaagse, in relatie tot wat voor mensen heilig is. Het gaat daarbij volgens haar onderzoek naar zinzoekers helemaal niet om ‘solo-religieuzen’.

Momentane gemeenschappen

Voor wat jullie zouden moeten doen (‘what ought to be going on?’) zou het jullie dan ook wellicht helpen om te beseffen dat jullie telkens momentane gemeenschappen vormen. Het zijn kostbare ad hoc gemeenschappen ‘for the time being’. Dat ene uur is betekenisvol. Als jullie dat niet voldoende vinden (onder het motto: ‘wij bieden niet alleen religieuze dienstverlening aan’), dan zul je na moeten denken over vragen als: Hoe bieden wij gemeenschap aan aan de bezoekers, naast de inhoud van de bijeenkomsten? Welke mogelijkheden voor netwerk- en relatievorming zijn er? Wat kunnen we in de informele sfeer stimuleren? En hoe kunnen mensen ambassadeurs van onze bijeenkomsten worden? Bij een start- ➤

tijdstip op zondag om 16.00 uur is er bijvoorbeeld na de inhoudelijke bijeenkomst een borrel te organiseren. En ‘zin-in-zondag’ kan ook een keer met elkaar ergens naar toe gaan.

Ook moet je nadenken over de financiën: inspirerende bijeenkomsten mogen best iets kosten en je zou de aanwezigen ook vrij gemakkelijk donateur of betalende vriend/vriendin kunnen maken. Dat is een participatierol, die goed past in de huidige samenleving. Organisaties die een lichte betrokkenheid vragen, floreren. Een whatsapp-groep is trouwens eenvoudig aangemaakt. In een lichte gemeenschap ben je in redelijke mate vrij om te gaan, vrij om naar eigen inzicht een commitment aan te gaan, vrij om naar eigen inzicht opvattingen te laten horen. Maar ook zo’n gemeenschap draagt bij aan het ontstaan van een homogene groep (Hurenkamp & Duyvendak 2008).

Ruimte die ‘ieder individu toeknipt’

Eén van jullie vragen heb ik daarbij nog laten liggen, namelijk of een kerkgebouw noodzakelijk is of niet. Ik denk dat het antwoord op die vraag uit het voorgaande is af te leiden: voor een ‘spiritual tribe’ die zich vormt rond een gezamenlijke bewogenheid of in het delen van ervaringen wat voor mensen heilig is, is dat niet per se nodig. Als esthetische behoeften echter ook een rol spelen, zou een, liefst monumentaal, kerkgebouw echter wel de voorkeur hebben. Margaret Visser beschrijft een kerkgebouw als een ruimte die ‘ieder individu toeknipt’. Het is een ruimte die gevoelens en stemmingen oproept, en aanzet tot denken en zelfreflectie. Elk aspect van een kerk, schrijft zij, maakt deel uit van een taal die tot introspectie aanleiding geeft (Visser 2000, 13).

Ik zou het maar eens met de bezoekers zelf bespreken, want dat zou jullie respons kunnen zijn (‘how can we respond?’) op deesignaleerde dilemma’s: ik denk dat jullie hen nog beter kunnen leren kennen.

Hartelijke groet,
Henk de Roest

Henk (prof.dr. H.P.) de Roest is hoogleraar Praktische Theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen.
hpderoest@pthu.nl

Literatuur

Ammerman, N. (2014). *Sacred Stories, Spiritual Tribes. Finding Religion in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.
Hurenkamp, M. & Duyvendak, J.W. (2008). De zware

plicht van lichte gemeenschappen. In: *Krisis. Tijdschrift voor actuele filosofie* 1, 1-14, met name p. 3.
Roof, W.C. (2000). Spiritual Seeking in the United States: Report on a Panel Study. In: *Archives de Sciences Sociales des Religions* 109, 49-66.
Sutcliffe, S. (2003). *Children of the New Age*. London/New York: Routledge.
Visser, M. (2000). *The Geometry of Love: Space, Time, Mystery and Meaning in an Ordinary Church*. London: Penguin, 13.